

CLOTHING OF KERCOVA - TRADITION OF DEDICATION TO CONTINUITY VESHJA KËRÇOVARE - TRADITE E PËRKUSHTIMIT NDAJ VAZHDIMËSISË

ADEM XHELADINI
Kërçovë, Maqedoni
Email: adem.xh@hotmail.com

AKTET IV, 4: 703 - 707, 2011

PERMBLEDHJE

Veshja tradicionale shqiptare në rrethinën e Kërçovës paraqet një hallkë thelbësore në kalvarin e kultivimit të vlerave të vazhdueshme shpirtërore në mbarë hapësirën ku marrin frymë shqiptarët. Gjatë hulumtimit në terren është vërejtur se një sërë veshjesh, si të burrave ashtu edhe të gratë, po ruhen të paprekura dhe të pandikuara. Ornamentet dhe shenjëzimet në sipërfaqen e tyre janë dëshmi të dobishme lidhur me të kaluarën e këtyre hapësirave. Nëpër arkat e nuseve janë gjetur mjaft materiale që dëshmojnë autoktoninë dhe origjinalitetin. Ky thesar, i cili ka ngelur akoma i pa prezantuar sa duhet mund të japë një kontribut modest në kalvarin e begatë të veshjeve shqiptare në përgjithësi

Fjalët çelës: Autoktonia, hallkë thesari etnologjik, kronologji, origjinaliteti, ornamented

SUMMARY

The traditional wear in the area of Kërçova represents an essential link in the Calvary of continuous cultivation of spiritual values all over the expansion where Albanians breathe. During the field research it is noted that a range of clothing, both of men and women, are kept intact and uninfluenced. Ornaments and signs on their surface are useful evidence about the past of these regions. In the chests of the brides have been found sufficient materials that prove the autochthony and authenticity. This treasure, which has still remained without sufficient presentation can give a modest contribution in the prosperous Calvary of the Albanian clothing in general.

Key words: Indigenous, ethnological treasure link, chronology, authenticity, ornaments

Kërçova me rrethinën e saj është njohur për ruajtjen e veçantive të veshjes popullore, të cilat me xhelozë janë pasuar prej gjenerate në gjeneratë. Këto vlera deri më tani janë trajtuar në nivel të përgjithësuar bashkë me probleme të tjera të etnologjisë ndaj thellimi në të paraqet një kopsht akoma të paherrur. Në këtë punim do të përpiqemi të trajtojmë disa elemente si: llojin, formën, vëllimin, ornamentet dhe mjeshtrinë e realizimit të saj.

Për të realizuar punimin janë shfrytëzuar fondet e arkave të nuseve të vjelura në terren në fshatin Zajaz, si dhe punime të studjuesve që janë marrë me çështjen e kësaj veshjeje në Kërçovë.

Historia e kulturës sonë është shumë e lashtë aq sa vetë populli. Gjatë shekujve, populli asaj i ka dhënë një fizionomi të veten, me veçori, që e dallojnë nga popujt tjerë. Kjo veçori përbën tabanin kombëtar dhe veshja në kalimin nga periudha parakombëtare në atë kombëtare, paraqet hallkë në zinxhirin e pashkëputur dhe vlerë me peshë. Ruajtja e kësaj tradite, luajti një rol të rëndësishëm në rritjen dhe formimin tonë kombëtar. (Z. Sako, Studime për folklorin, Tiranë, 1984, f.141). Kundruar nga ky cep, veshjet popullore janë pasqyrim i ndërgjegjes estetike të një populli a të një rrethine të caktuar etnografike. (A. Bido, Kultura popullore, 2, 1985, Tiranë, f. 105).

Rrethi i Kërçovës ruan një fond tejet të pasur veshjesh, që ngërthejnë vlera të shquara kostumografike dhe artistike. Krahas funksionit praktik, në veshjet e Kërçovës shprehet edhe shija e hollë e krijuesit, dmth., spikat talenti artistik. Kërçovarët kanë ditur të shpalosin gjithë talentin e tyre krijues kur flitet për dëshminë e lashtësisë dhe aspektit artistik. Kërçova ngërthen në vete një gjeografi të madhe shqiptare, dhe paraqet interes të madh në fushën e studimeve të folklorit. (Dr. F. Mehdiu, Nga Kërçova për Kërçovën, Kërçovë, 1995). Aty hasim veçori të shumta si nga aspekti i krijimit poashtu edhe nga pikëpamja e kultivimit të tyre.

Për dallim nga rrafshi dialektologjik, në rrafshin kostumografik Kërçova është unitare (Dr. Q. Murati, Kërçova, Shkup, 2008, f. 217), pra pos që nuk ka dallime brendaregjonale, nuk ka as shkëputje me viset tjera shqiptare nga ku vërehet qartë vazhdimësia, kronologjia, trangu i përbashkët i lashtësisë, meqë elemente të përbashkëta të këtij zinxhiri, hasim gjithandej trangu tonë etnik. Në aspektin e llojshmërisë veshja e Kërçovës paraqitet në kontekstin e gjinisë, moshës, dhe situatës. Nga aspekti gjinor dallojmë veshjen e burrave dhe veshjen e grave, e cila ndahet poashtu në veshje për të ri dhe pleq, veshje për darsëm, veshje për në shtëpi dhe veshje për ditë morti.

Veshja e burrave dallohet me laryshinë e saj, koloritin dhe ornamentet e veçanta ku bëjnë pjesë: tirqët, çarapët, opengat, shullat, gjylmysët, brekët (të lintat e të leshtat), brezi, këmisha, strukja, mintani, xhylyni, xhamadani, kësula (çeçja), shamia etj. Pjesa e poshtme e veshjes së burrave karakterizohet me tirqit. Varësisht nga moshja e atyre që i vishnin dhe mbartnin këto veshje varej edhe ngjyra e tirqive të cilat për moshën e re kishin ngjyrën e bardhë ndërsa për më të moshuarit edhe ngjyra kafe e errët, të cilat ngjyeshin nga lëkura e drurit të verit por edhe ngjyra natyrore e leshit të deles e cila endej enkas për këtë qëllim, ndërsa tirqi të zeza zakonisht haseshin te pleqtë. Shumica e të rinjve vishnin tirqi të bardha me gajtana dhe atë të qepura në mënyra të ndryshme, me një gajtan, me dy, me shtatë etj. Kishte pastaj edhe tirqi që i quanin

edhe si në Gjakovë, si në Dibër, por më karakteristike ishin tirqit që priteshin si në Zajaz. Edhe gajtanat e tirqive ndaheshin në bazë të origjinës se nga vinte materiali kështu që gajtanat më të njohura ishin ato të Prizrenit, Gjakovës, Tetovës, Dibrës etj.

Materiali me të cilin kryesisht bëheshin tirqit dhe pjesët tjera të veshjes si xhamadani, mintani, strukja, xhylyni, brezi, “çarapët” dhe “kësula” ishte i leshtë, ndërkohë që këmisha ishte nga pëlhura. Varësisht nga kapaciteti ekonomik këmishat kategorizoheshin edhe ato në pëlhurë “me të da”, këmishë me tel, dy liqesh, shtatë liqesh, dymbëdhjetë liqesh etj. Kishte dhe pëlhurë (munashi) mëndafshi për të cilën gjë banorët e kësaj rrethine kultivonin edhe (buba) flutura mëndafshi, të cilat i ushqenin me gjethe të manit. Më të njohurat ishin këmishat “katër liqesh” të cilat më parë endeshin në “shul dhe shpatë” dhe më pas “vejeshin” në “tullar”. Këmisha zakonisht mbante jakë të qëndisur dhe karakterizoheshin sipas asaj se për çfarë rasti shërbenin si jakë me gjilërë, “jakë më dërrasë” etj. Gravurat e qëndisura te këto jaka kryesisht përbëjnë ornamente nga tradita ilire, për të cilat mund të thuhet me saktësi kur të bëhet krahasim në mes të mbetjeve arkeologjike të monumenteve ilire kanë ngjajshmëri të madhe dhe kishte ornamente të cilat quheshin “këmbë arushë” pastaj “këmbë zogu”, kry gjarpni” etj. Këto ornamente i hasim edhe te çorapet, si te meshkujt ashtu edhe te femrat. Përveç jakës këmisha përmbante edhe dorëzat të cilat varësisht prej rastit për çka visheshin kishin edhe ornamente të veçanta si te jakat dhe çorapet.

Xhamadanin zakonisht e vishnin të rinjtë dhe ai kryesisht vishej për raste solemne si nëpër dasma, nëpër ditë motmoti etj. Xhamadani përmban edhe sèpaku një xhep ku mbahej “çakia” ndërkaq në pjesën e epërme të xhamadanit vëndohej edhe një xhep i vogël ku mbahej ora “sahati”. Përveçse si dekor brezi simbolizon nivelin e burrërisë dhe gjatësia e tij matej me pëllëmbë por, mbahej edhe për shërbime tjera ku futej “patllaku” dhe takëmi i duhanit: kutia e duhanit, eshka dhe unuri, që shërbente për të ndezur duhanin. Struken e

mbanin njëkohësisht si të rinjtë edhe pleqtë, e cila vishej kur bënte kohë më e ftohtë dhe ka një

Figura 1. Veshje burrash

Xhylyni kryesisht vishej gjatë kohës kur bënte acar i madh dhe kryesisht e vishnin barinj të me dhentë në stan. Xhylynin poashtu e kanë veshur edhe shumë luftëtarë, “kaçakët” në veçanti, pasi është tepër i trashë dhe mbron nga i ftohti. Edhe kësula që mbajnë banorët e Kërçovës ka trajtë të veçantë. Shumica e banorëve në kokë mbanin “kësulën” e rrafshët, të cilën e mbajnë edhe banorët e rrethit të Gostivarit, Dibrës dhe Strugës, mirëpo nuk mungonin raste kur dikush mbante edhe plis kosovar që e quanin “kësulë si strofkë zogu”. Gjatë të ftohtit rreth kësulës mbështillej edhe shamia që kishte kryesisht ngjyrë të kuqe apo të kuqërreme. Ngjyra e kuqe preferohej më së tepërmi, e cila edhe simbolizonte edhe ngjyrën e gjakut, si dëshmi se banorët e kësaj rrethine në të kaluarën kanë derdhur mjaft gjak. Shamia poashtu mbështillej për brezi dhe kështu krijonte një kolorit të papërshkrueshëm.

Zakonisht çorapet thureshin me tre shtiza dhe thureshin të bardha ato që do të “baheshin” dhe

pjesë të varur nga prapashpina në krahë dhe kur mblidhet mbi kokë merr formën e kësulës.

Figura 2. Shfaqja “Amaneti” Kërçovë

çorapet me një shtizë, të cilat poashtu visheshin për raste solemne. Gjylmysët ishin kordha të cilat tjerreshin për të mbajtur “shullat” të cilat ishin lecka të leshta, me të cilat mbështillej pjesa e këmbës nën gju, dhe lidheshin me “gjylmysë me kiska” dhe “gjylmysë pa kiska”, të cilat përbënin pjesën shoqëruese të opingave. Te veshja e grave dallojmë stil ndryshe nga burrat, kështuqë gratë shqiptare të rrethit të Kërçovës gjatë të kaluarës kurrë nuk kanë veshur tirqi, siç ka ndodhur me disa gra shqiptare nga trevat e Kosovës dhe të Shqipërisë. Për dallim nga tirqit që ishte veshje e burrave gratë mbajnë të ngjeshura “nogajca” “kameza” që janë ornamente të veçanta të endura në vek. Poashtu varësisht nga përdorimi, ornamentet të “kamezat” dallojnë për nga bukuria dhe dekorimi. Te gratë kemi një qasje tjetër të veshjes dhe kemi “nagajca të ditës së enjte, ditës së xhuma, ditës së shtunë, për në gosti, nagajca cucash, grashë, plakash. Ky lloj i veshjes ka qenë dominant deri aty kah vitet e tetëdhjeta si veshje e zakonshme

ndërsa tani kjo praktikohet në ndonjë dasmë fshati ku kryesisht me këso veshjesh vishen vajzat e reja. Çarapët e grave, si te burrat, përmbajnë ornamente tejet të bukura dhe kemi poashtu “çarapë me një shtizë”, “çarapë të qenis” etj.

Për dallim nga veshja e burrave, te veshja e grave në pjesën e poshtme kemi edhe peshterkën, e cila varësisht nga mosha dallon edhe në ngjyrë. Kështu plakat dhe gratë më të moshuara mbanin peshterka të bardha me pala, ndërsa vajzat e reja dhe nuset mbanin peshterka të kuqe. Gratë mbanin nga dy peshterka, një në pjesën e përparme e cila zgjatet deri në dy pëllëmbë nën gju ndërsa në pjesën e prapme një peshterkë e thyer në mes që zgjatet deri në një pëllëmbë mbi lakth. Për nga forma, brezi i grave dallon nga brezi i burrave dhe është më i ngushtë dhe ka kryesisht ngjyrë të bardhë. Është i dekoruar me llojlloj ornamentesh dhe është i endur në tullar me pasion të veçantë. Për dallim nga brezi i burrave, i cili ishte i njëjtë për të gjithë te brezi i grave dallojmë edhe breza sipas moshash. Kështu vajzat mbanin brez të zi, nuset të bardhë të dekoruar me ornamente, ndërkaq plakat brez të kuqërremtë. Këmisha e grave dallon nga ajo e burrave dhe ka dy lloje këmishash: këmisha e gjatë dhe këmisha e shkurtër “kousa”. Për nga materiali me të cilin përgatiten këto këmisha janë disa llojesh, “dy liqesh, katër liqesh, tetë liqesh, dymbëdhjetë liqesh”, varësisht nga ornamentet. Dallojmë këmishë “me të da” dhe “këmishë darsme”, e cila është përplot ornamente.

Sa u përket ornamenteve te veshja e sipërme e grave hasim në stoli të ndryshme varësisht nga shija artistike e tyre. Mëngët e këmishës te gratë janë më të gjëra dhe deri në bërryla vëheshin dorëza të cilat ishin të dekoruara me jaka me ornamente të ndryshme, një pjesë të të cilave i hasim edhe te jakat e këmishave të burrave. Fundi i këmishës zakonisht dekorohet me shirit rruazash, që quhej “spëik ndërsa në të gjitha cepat e këmishave të grave do të hasim “badrrat”, të cilat shërbejnë si stoli shtojcë, kjo ndodh sidomos te këmishat për cuca dhe nuse, ndërsa te këmishat e plakave ky lloj dekori ishte më i paktë.

Veçanti tjetër te veshja e grave është se në vend të xhamadanit hasim jelekun, i cili poashtu sipas shijes dhe mundësisë qepej disa llojesh. Kështu kemi jelekun “me kaftan”, jelekun “allaxhe”, jelekun me “pare, urupë”. Jeleku vlerësohej edhe në bazë të sumbullave, të cilat ishin vendosur në të, në bazë të numrit të gajtaneve. Poashtu te gratë hasim edhe “hyrkën”, e cila ka ngjyrë të kuqërremtë të ërrët për nuset dhe ngjyrë të kuqërremtë për gratë më të moshuara. Për rastet solemne sidomos kur merret nuse, asaj ia veshin “dollamën”, rizja dhe “paftja” dhe jeleku me pare, që përgatiten enkas si pajë e nusërisë dhe përdoren në çastet e dasmës kur merret nusja.

Do theksuar se jeleku me pare vlerësohej në bazë të numrit të urupëve që do t’i vareshin. Në bazë të traditës kërcovare nusja ka flokë të gjatë dhe ato i ka të thurura në “bishta” deri nën shpatulla dhe më poshtë shpërndahen në disa “bishta “ të vogla, që shpërndahen nëpër shpinë dhe mëpas mblidhen në bel ku lidhen në një të vetme me “mexhdi sërme” (monedhë argjendi me gurë të çmuar) dhe nën të rradhiten gurë të çmuar dhe mëposhtë flokët lëshohen “tufkë”.

Varësisht nga gjatësia e flokëve të vajzave “kupekat” (plakat që shëtisin nëpër dasma) vlerësojnë mençurinë dhe bukurinë e vajzës.

Për dallim nga kësula, te gratë hasim shaminë, e cila sipas mënyrës se si vëhet është disa formash. Kështu kemi shaminë vënë “hije” e cila mbulon pjesën e kokës ku janë flokët mbi ballë dhe e cila lidhet në pjesën ku flokët fillojnë të ndahen në gërsheta dhe e cila zakonisht kalon mbi veshë.

Forma tjetër e lidhjes së shamisë është shamia e lidhur “grykë” e cila palohet në formë trekëndëshi dhe kap pjesën e kokës veshëve dhe lidhet ose nën mjekërr ose me të mbulohen edhe buzët. Shamia e hollë, lidhet nën shami dhe stoliset me “hoja” që mbajnë nuset e reja në ditët e darsmës të cilat lidhen për flokësh me “kërfica”. Në rast dasme nën shaminë e hollë nuset i lëshojnë edhe “xëllufet” e flokëve që të duket e bukur.

Varësisht nga rasti apo solemniteti shamia mund të ketë ngjyrë të bardhë, dhe e kuqe e hapur, por parapëlqehet shamia e bardhë.

Mjerisht veshja tradicionale sot ka ngelur si relikv sidomos veshja e burrave ndërsa te gratë, veshje të këtyre hasim akoma në ndonjë dasmë fshati, ku vajzat e reja vishen për kureshtje. Sot, kjo veshje përdoret shumë pak. Vetëm dasmat janë vendi i duhur ku ato ekspozohen, por tendencat që kjo veshje të lihet në harresë janë të mëdha dhe ndikimet nga jashtë rrezikojnë këtë thesar.

Figura 3. Bofçe për gra në Zajaz

Është koha të ndërmerret diç në ruajtjen e këtyre vlerave të paçmueshme aq më tepër shtrohet nevoja e themelimit të ndonjë muzeu etnografik, sidomos në Kërçovë, ku këto vlera do të konservoheshin dhe brezave të ardhshëm do t'u shërbenin si dëshmi e autoktonisë dhe vazhdimësisë.

Figura 4. Vajza me veshje kërcovare në Festivalin Folklorik Kombëtar, Berat, 1995

BIBLIOGRAFI

ÇËSHITJE të folklorit shqiptar, 4, ASHRPSSH, Instituti i Kulturës Popullore, (1989), Tiranë.
 KULTURA popullore, 2, ASHRPSSH, Instituti i Kulturës Popullore, (1985), Tiranë.
 MEHDIU, F., Nga Kërçova për Kërçovën, (1995), Kërçovë.

MURATI, Q., Kërçova, (2008), Shkup.
 SAKO, Z., Studime për folklorin, ASHRPSSH, Instituti i Kulturës popullore, (1984), Tiranë.
 STUDIMI etnografik i ndryshimeve bashkëkohore në kulturën popullore shqiptare, Instituti Albanologjik i Prishtinës, (1990), Prishtinë..